

ИВАНА КОМАТИНА
Историјски институт Београд
ivana.komatina@iib.ac.rs

О ВРЕМЕНУ НАПАДА КРАЉА УРОША I НА МАЧВУ И ЊЕГОВОМ ЗАРОБЉАВАЊУ

У раду се подвргавају критици документи који сведоче о сукобу краља Стефана Уроша I и Угара шездесетих година XIII века. На основу спољашње и унутрашње анализе поменутих докумената доводи се у питање досадашње у историографији општеприхваћено датирање напада краља Уроша на Мачву и указује на нову могућност.

Кључне речи: повеље, краљ Урош I, краљ Бела IV, Мачва, заробљавање краља

The paper discusses documents that testify to the conflict between King Stefan Uroš I and the Hungarians in the 1260s. Based on both an external and internal analysis of the mentioned documents, it questions the generally accepted dating of the attack of King Uroš on Mačva and proposes a new possibility.

Keywords: charters, King Uroš I, King Bela IV, Mačva, royal captivity

Српско-угарски односи се од времена доласка краља Стефана Уроша I на престо четрдесетих година XIII века до шездесетих година истог столећа могу окарактерисати као мирољубиви. На такво поимање највише нас упућује изостанак непосредних војних сукоба у том периоду, склапање брака између Уроша и Јелене Анђео Куртене, као и заједнички непријатељ Никејско царство, које је у време цара Јована III Ватаца доживљавало снажан политички замајац.¹ Урошева жена Јелена, како је познато, била је ћерка Јована Анђела, господара Срема и ковинског жупана, и Матилде, сестричине латинског цара Балдуина II. Брак између краља Уроша и принцезе „фрушкога рода” склопљен

¹ *Коматинова*, Краљ Стефан Урош I.

је, по свој прилици, крајем четрдесетих и почетком педесетих година XIII века.² Када је 1254. године хумски жупан Радослав одлучио да приступи савезу Дубровчана и Бугара против краља Уроша, себе је означио као „верног клетвеника угарског краља”, подразумевајући у том тренутку, свакако, краља Белу IV.³ Ипак, оно што се на основу сачуване изворне грађе зна о односима српског и угарског краља не указује на то да је међу њима услед таквог деловања жупана Радослава дошло до размирица. Потез жупана Радослава је био самосталан чин и ни у ком случају није реметио однос два краљевства.⁴

Међутим, пет исправа које се датирају у шездесете и седамдесете године XIII века – 1264 (1268. или 1269 !), 1269, 1270, 1271, 1272 – сведоче о сукобу Срба и Угара.⁵ Управо захваљујући њима се у историографији најчешће узима да је краљ Урош дошао у сукоб са Угрима 1268. године приликом напада на Мачву („онострани Срем”), те да је том приликом заробљен.⁶ Како се да уочити, за првонаведену повељу смо додали у загради још две у науци предложене године за њено датирање,⁷ док за остале није било двоумљења. Треба притом истаћи то да на самој првопоменутој повељи, која је означена као оригинална, стоје следећи редови о њеном датирању: „...Datum per manus magistri Demetrii Albensis ecclesie prepositi aule nostre vicescancellarii dilecti et fidelis nostri, anno domini MCC sexagesimo IIII sexto idus Aprilis, regni autem nostri anno tricesimo...” Дакле, јасно се наводи 8. април 1264. године, односно да је издата у тридесетој години владавине

² Матилда је, такође, била и сестричина угарске краљице Јоланте, жене краља Андрије II, *MacDaniel*, On Hungarian-Serbian relations, 43–50. О пореклу краљице Јелене, *Комајшина*, Краљ Стефан Урош I, 115–138, са старијом литературом. Другачији поглед на Јеленино порекло, *Van Tricht*, Latin Emperors and Serbian Queens, 1–46. Детаљно о времену доласка Јована Анђела на положај господара Срема и његовом деловању, *Крстић*, Чланови династија, 65–68.

³ *Зборник*, 205–210.

⁴ *Комајшина*, Неки примери издаје, 35–37.

⁵ *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, 96–97; *Fejér*, Codex diplomaticus, IV/3, 490–493; *Fejér*, Codex diplomaticus, V/1, 24–26; *Zala vármegye története*, 57–60; *Fejér*, Codex diplomaticus, V/1, 238–241.

⁶ *Pauler*, A Magyar nemzet története, 268–271; *Wertner*, Negydig Béla, 171–175; Ђоровић, *Историја Југославије*, 120; *Стианојевић*, Краљ Урош, 43; *Исџи*, Да ли је краљ Урош, 201, узима да је напад био 1268. у Мачви, али да том приликом краљ Урош није заробљен; *Јуречек*, Историја, 183; *Динић*, О угарском ропству, 30–35; *ИСН*, I, 352; *Zsoldos*, Családi ügy, 112–113; *Ђурковић*, Земља Мачва и град Мачва, 5; *Gál*, IV. Béla és I. Uroš szerb uralkodó kapcsolata, 482–83; *Стианковић*, Краљ Милутин, 36; *Бубало*, Српска земља и Поморска, 196; *Комајшина*, Краљ Стефан Урош I, 215–230.

⁷ И. Нађ је у свом издању датира у 1264. годину, *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, VIII, 96–97. Већина истраживача се определила за 1268. или 1269: Ђ. Паулер је ставља у 1268, *Pauler*, A Magyar nemzet története, 265–271. И. Сентпетери доноси регест и додаје опсежни коментар у којем образлаже због чега је датира 8. априлом 1269, мада ипак додаје упитник уз годину, *Az Árpád-házi királyok*, 488–489. Он, наиме истиче да је повеља споља беспрекорна, као и да садржај није споран, али јесте чињеница да се писар Димитрије, који ју је саставио, на тој функцији јавља тек од 1268, те због тога он тражи грешку у исписивању године. Сем тога он сматра да је након српске кампање уследило награђивање учесника о чему сведочи повеља од 9. априла 1269. Т. Смичиклас ставља да је издата 8. априла 1268. или 1269, *Codex diplomaticus*, V, 484–485 (у изводу, али у коментару додаје да је оригинална).

краља Беле IV.⁸ Међутим, у историографији се, како је то исправно уочио Ђ. Харди, „на основу ширег контекста догађаја и упоредне анализе других повеља”, свакако преостале четири, она најчешће датира у 1268. или 1269. годину,⁹ те су истраживачи у разматрању догађаја о Урошевом походу прихватили то датирање.¹⁰ Чини се да су комплексне вести из пет поменутих исправа често наизглед неусклађене, па је њихово логичко повезивање оптретило истраживаче који су трагом бољег разумевања догађаја прихватили каснију датацију прве поменуте исправе и Урошев напад на Мачву сместили у 1268. годину.¹¹ У наредним редовима укратко ћемо се осврнути на садржај поменутих исправа понаособ, а затим изнова приступити њиховој унутрашњој и спољашњој анализи у намери да што прецизније одредимо време напада краља Уроша на Мачву.

Исправу која је датирана 8. априлом 1264, а коју научници, како смо истакли, неподељено датирају неколико година касније, обзананио је краљ Бела IV како би наградио имањем у Липтову магистра Николу, сина Марка де Сепуса (Сепеш, Спиш), оданог достојанственика, јер је донео вест о победи против српског краља Уроша. Краљ Бела IV у њој бележи да се краљ Урош „из охолости уздигао” наводећи да је „одбацио” угарску јурисдикцију и нападао границу краљевства, те да је „кроз пљачку многе губитке нанео...”¹² Услед таквих околности, угарски краљ је против српског краља послао одред под заповедништвом пожунског жупана Стефана, поставивши га за „капетана своје војске”, у чијој служби је био и магистар Никола, који је потом донео краљу вести о победи угарске војске, те да је том приликом освојен велики плен и што је још важније, да је заробљен краљ Урош са својим великашима. Заробљеници су потом доведени пред двор угарског краља, свакако у Будиму, и у знак тријумфа застава краља Уроша „се излаже и показује...”¹³ Дакле, према

⁸ Nagy, *Codex diplomaticus patrius*, 96–97.

⁹ Харди, Србија у краљевској титули, 306, нап. 56, са литературом о том питању, указао је на различито датирање поменуте исправе.

¹⁰ *Јиречек*, Историја, 183, нап.115, спомиње свега три исправе које се односе на сукоб краља Уроша и Угара, с тим што за првонаведену повељу из 1264. у напмени наводи издање И. Нађа, који је датира у 1264, али додаје: „Паулер је тачно датира са 1268”, што такође у напмени чини и Динић, *О угарском ројсџиву краља Уроша*, 31, нап. 5. *Сџанојевић*, Да ли је краљ Урош, 201–202, нап. 6, такође без посебног осврта узима да је датирана „2. априла 1268”, указујући у напмени ко се све бавио годином њеног издавања. *Zsoldos*, *Családi ügy*, 112–113, повељу ставља у 1269. уз знак питања.

¹¹ Уп. нап. 6.

¹² „Quod cum Vros rex Servie in superbiam elevatus: se non solummodo a iurisdiccione nostra retraxisset, imo ausu ductus temerario confinia regni nostri per suas depredaciones devastasset, damna quamplurima committendo, et nos ad sedandam sue superbie contumaciam eundem Stephanum comitem Posoniensem in capitaneum nostri exercitus preficientes, super ipsum misissemus...”, Nagy, *Codex diplomaticus patrius*, VIII, 96–97. *Сџанојевић*, Да ли је краљ Урош, 201 и *Динић*, О угарском ројсџиву, 31, прихватају Паулерову датацију исправе у 1268. годину и наводе да је издата 2. априла.

¹³ „...quod non solummodo exercitum ipsius Vros regis noster exercitus convicisset, et predam innumerabilem accepisset, imo etiam ipsum Vros regem cum suis principibus captivasset et nostro conspectui ducerent captivos; et in signum triumphii vexillum eiusdem Vros regis ante aulam nostre

сведочанству прве исправе, угарска војска је одолела нападу српске и у тој борби краљ Урош је не само био побеђен већ и заробљен са својим првацима. Место сукоба две војске није наведено.¹⁴

Наредна исправа која се тиче сукоба између краља Уроша I и Угара датирана је у издању 9. априлом 1269. године и приписује се краљу Бели IV.¹⁵ Из ње сазнајемо да ју је краљ Бела IV издао како би наградио поседима угледног властелина Михаила Чака за заслуге у борби против краља Уроша. Ту се бележи и да је Бела IV послао у помоћ Бели Ростиславићу (*nepotem nostrum Belam ducem de Macho*)¹⁶ војску против краља Уроша, краља Србије, „због непослушности и уништавања земље Мачве”, а приликом тих борби Михаило Чак је задобио тешку рану.¹⁷ Том приликом је заплешено оружје, скупоцен крст, а заробљени су зет краља Уроша и син његовог ризничара.¹⁸ Дакле, према сведочанству друге исправе, сазнајемо да је до сукоба између краља Уроша и угарске војске дошло у Мачви, што се у првонаведеној исправи не спомиње, а у овој другој се не помиње заробљавање краља Уроша, већ двојице његових угледних великаша.¹⁹

Трећу повељу која се тиче некадашњег сукоба угарске и српске војске издао је 15. јуна 1270. краљ Стефан V, син почившег краља Беле IV. Наиме, како се из те исправе сазнаје, Доминик и Михаило Чак су дошли код реченог краља како би им потврдио привилегије које им је дао почивши краљ Бела IV,²⁰ пошто

maiestatis erectum exhibuit et ostendit”, *Nagy, Codex diplomaticus patrius*, VIII, 97. Краљ Бела IV истиче како су се вести о његовој победи без одлагања прошириле на истоку, западу, северу и југу: „*quia famam nostre victorie sine aliquo intervallo, ortus et occasus, aequo percipit et auster...*”, *Ibidem*.

¹⁴ *Динић*, О угарском ропству, 31.

¹⁵ *Fejér, Codex diplomaticus*, IV/3, 490–493. И. Сентпетри доноси регест, *Az Árpád-házi királyok*, 489–490.

¹⁶ О Бели Ростиславићу, сину Ростислава Михаиловића, господара Мачве, и Ане, ћерке краља Беле IV, *СРБ*, 465–466 (Б. Бубало); *Харди*, Господари и банови, 73–74.

¹⁷ „...*Hinc est, quod cum nos pro contumacia, ac propter deuastationem terre de Mocho, in auxilium karissimi nepotis nostri Bele ducis, contra Wros, regem Seruie, nostrum exercitum destinassimus...*”, *Fejér, Codex diplomaticus*, IV/3, 491–492.

¹⁸ „...*ut idem Michael in ipsa area certaminis, duos Barones, videlicet generum eiusdem Wros, et filium magistri tauarnicorum suorum, captiuasset...*”, *Fejér, Codex diplomaticus*, IV/3, 491; *Сїјанојевић*, Да ли је краљ Урош, 202–203. Тај скупоцен крст је био опточен златом и драгуљима и садржао је честице Часног крста. Колика је била вредност те реликвије сазнајемо такође из поменуте исправе, која сведочи да је за откуп двојице великаша требало да се преда 800 угарских марака, а за крст је краљ Михаилу Чаку требало да да 500. Међутим, Михило је тражио поседе у замену за крст, на шта је краљ Бела IV пристао, *Појовић*, О два изгубљена српска реликвијара, 114–132. *Миљковић*, Непозната кћи, 164–165, изнео је, по нашем мишљењу, оправдану претпоставку да је „краљев зет” који се у Мачви борио уз краља Уроша био заправо муж његове данас именом непознате сестре.

¹⁹ Такође, како је речено, та исправа има датум 9. април 1269. године, „...*datum per manus magistri Demetrii, dilecti et fidelis nostri, electi Albensis, etc. aule nostre Vice-Cancellarii, Anno Domini MCC. sexagesimo nono; quinto idus Aprilis. Regni autem nostri anno tricesimo quarto*”, *Fejér, Codex diplomaticus*, IV/3, 493.

²⁰ „...*Hinc est, quod accedentes ad nostram personaliter praesentiam magistri, videlicet Dornicus, et Michael, filii Petri de genere Chak, dilecti et fideles nostri, exhibuerunt nobis quoddam priuilegium victoriosissimi Principis, domini Bele*”, *Fejér, Codex diplomaticus*, V/1, 24. *Сїјанојевић*, Да ли

је краљ Стефан V видео својим очима како су се, „када је исти господин краљ Бела, наш предраги отац због непослушности и због пустошења земље Мачве своју војску послао против Уроша, краља Србије, горепоменути Доминик и Михаило снажно борили против супарничке војске реченог краља и током хвале вредне борбе тешке су ране задобили.”²¹ Том приликом су заробљена два великаша краља Уроша и то зет краља Уроша и син његовог ризничара.²² И у тој повељи се поново наводи да је том приликом заплешен веома скупоцен крст.²³ Дакле, сличности са наводима повеље која је датирана 9. априлом 1269. су очигледне – сукоб између српског и угарског краља збио се у Мачви, с тим што се у трећој наводи да су оба брата из рода Чак, Доминик и Михаило, задобили „тешке ране”. Такође, и у њој се за разлику од оне из 1264 (1268. или 1269!) не спомиње заробљавање краља Уроша, већ двојице његових угледних великаша.²⁴

Четврта исправа која помиње некадашњи сукоб две војске издата је 7. септембра 1271. године у Будиму. Наиме, њоме, краљица Јелисавета, жена краља Стефана V, награђује поседима Тешканд и Дабрун извесног угарског великаша Емерика због заслуга у рату против српског краља Уроша.²⁵ Краљица Јелисавета истиче како је он још од најраније младости, за време краља Беле IV и његове супруге Марије, учествовао у различитим експедицијама, те да се посебно прославио и задобио тешке ране када је краљица Марија послала војску против краља Србије, када је поменути краљ заробљен (*idem rex extiterat captivatus*).²⁶ У тој исправи се, како се види, укратко описује сукоб Угара и Срба, као једна од много Емерикувих заслуга које се у даљем тексту истичу – у њој се, као и у првој поменутој исправи, изричито наводи да је заробљен краљ Урош.²⁷

Последања, пета исправа која се у историографији узима у разматрање и која сведочи о сукобу краља Уроша и Угара средином XIII века настала је 1272, тачан дан и месец нису наведени, а издао ју је краљ Стефан V како би Михаилу

је краљ Урош, 203, а затим и *Динић*, О угарском ропству, 31, греше у тумачењу наведеног дана у месецу, те узимају да је издата 17. јула 1270.

²¹ *Fejér*, *Codex diplomaticus*, V/1, 24–25.

²² „...duos Barones, videlicet generum eiusdem Vros, et filium magistri Tawarnicorum eiusdem captiuassent...”, *Fejér*, *Codex diplomaticus*, V/1, 25.

²³ За откуп великаша се такође наводи да се тражило 800 угарских марака, а за крст 500, *Fejér*, *Codex diplomaticus*, V/1, 25.

²⁴ *Fejér*, *Codex diplomaticus*, V/1, 26. На крају исправе је, како је речено, назначен датум, „...datum per manus Magistri Benedicti, Orodienis ecclesie Praepositi, aule nostre Vice-Cancellarii, Dilecti et fidelis nostri. Anno Domini Millesimo, ducentesimo, septuagesimo, Decimo septimo Kalendas Iulii, regni autem nostri anno primo”.

²⁵ *Zala vármegye története*, 57–60.

²⁶ „...in diversis expeditionibus regni sui et specialiter tunc cum ipsa domina Maria regina mater nostra karissima contra regem Servie fecisset exercitum, in quo idem rex extiterat captivatus, ubi ut miles strennuus viriliter dimicans, duo vulnera letalia...”, *Zala vármegye története*, 58.

²⁷ Датира се, како је речено, 7. септембром 1271, „...datum Bude in insula beate virginis, in vigilia Nativitatis eiusdem virginis gloriose, per manus venerabilis patris Philippi episcopi Vacienis, aule nostre cancellarii fidelis nostri, anno domini M°CC° septuagesimo primo”, *Zala vármegye története*, 59–60.

и Доминику Чаку даривао земљу Кереш ради заслуга у поменутиим борбама.²⁸ У њој се такође наводи да је Урош из тврдоглавости и незнања пустошио земљу Мачву и да је у сукобу са војском краља Беле IV био заробљен (*in suo conflictu fuerat deuictus, extitit et captiuatus*). Бележи се и да је Михаило заточио угледне заробљенике (*honestos captiuos captiuasset*).²⁹

На основу наведених пет исправа које се непосредно тичу сукоба краља Уроша и Мађара, у историографији је, како је речено, изнето мишљење да је краљ Урош напао Мачву 1268. године и да је приликом тог напада његова војска потучена, а да је краљ том приликом заробљен.³⁰ Угледни историчар С. Станојевић је, разматрајући садржај поменутих исправа, изнео сумњу да је краљ Урош том приликом заробљен. Он је приметио да се повеље не слажу по питању командовања угарском војском и да је магистар Никола, који се помиње у првој исправи, донео нетачну вест о заробљавању краља Уроша, а да је после установљено да су заробљени краљеви великаши, тако да је, по његовом мишљењу, нетачна вест о Урошовом заробљавању касније унета у повеље из 1271. и 1272. године.³¹ Потом је уважени професор М. Динић упоредном анализом садржаја повеља закључио да се у три повеље истиче да је краљ Урош био заробљен и да вест о заробљавању његових истакнутих великаша није у противречности са податком о краљевом заробљеништву. Он с правом закључује да „није био задатак повеља да прикажу како је текао цео сукоб. Оне износе само заслуге неких личности које су се у рату истакле и због чега примају награду”.³² Та расправа је чини се додатно утврдила мишљење да је краљ Урош напао Мачву 1268. године и да је том приликом заробљен, а према вестима из поменутих повеља, у заробљеништво су допали и неки од најугледнијих српских великаша. На основу досадашњег излагања о садржају исправа и њиховој анализи у домаћој историографији рекли бисмо да се заиста може тврдити да је краљ Урош напао Мачву, да је том приликом заробљен, као и његови угледни великаши, чији је откуп посведочен. Међутим, тврдњу да се тај сукоб збио 1268. године треба узети с резервом.

²⁸ „...Quod cum Nobiles et honesti viri, dilecti et fideies nostri, Comes Dominicus, et Magister Michael, frater eiusdem, filii Comitis Petri, de genere Chak, regno et regie dignitati indicia deuote fidelitatis quampluries demonstraerunt...”, *Fejér, Codex diplomaticus*, V/1, 238.

²⁹ „...Nec hoc pretermittimus, sicut etiam per nobiles et Barones nobis constitit, per nostrum regnum constitutos, quod Wros, rex Seruie, qui pro contumacia sue ignorancie, et propter deustationem terre de Macho, contra karissimum patrem nostrum Belam, inclytum Regem Hungarie insurgens, in suo conflictu fuerat deuictus, extitit et captiuatus...”, *Fejér, Codex diplomaticus*, V/1, 238. Година је, како је речено забележена, али без дана и месеца: „...datum per manus Magistri Benedicti, Orodienis Ecclesie Prepositi, aule nostre Vice-Cancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno Dornini MCCLXX. secundo, regni autem nostri anno tercio”, *Fejér, Codex diplomaticus*, V/1, 240.

³⁰ Уп. нап. 6.

³¹ *Станојевић*, Да ли је краљ Урош, 201–206.

³² *Динић*, О угарском ропству, 32. Посебно је указао на чињеницу да се у последњој исправи која је датирана 1272. годином износи да је заробљен краљ Урош, али и да је Михаило Чак заробио „honestos captiuos”, за које се на основу Белине повеље од 9. априла 1269. зна да су свакако краљев зет и син његовог ризничара, *Динић*, О угарском ропству, 35.

* * *

Како је наведено, прва исправа датирана 8. априлом 1264. сачувана је у оригиналу и чува се у мађарском Државном архиву под сигнатуром DL DF 104886, писана је готичком минускулом и на њој је сачуван висећи печат.³³ У њој се, дакле, спомиње сукоб угарске и српске војске, али се не прецизира где се тај сукоб одиграо. Њена превасходна намена је била да се обзнани како је, односно чиме, магистар Никола награђен због заслуга у том сукобу. Међутим, како је на то указао И. Сентпетери, у датацији поменутог писар Димитрије био је вицеканцелар и изабрани препозит Стонобеоградске цркве од средине 1268. и први пут се у повељи од 5. августа 1268. помиње као *electus Albensis ecclesie et aule nostre vicescancellarius*, као и у свим другим повељама из 1268. у којима нема тачног месеца и дана, а тек од 29. јуна 1269. године помиње се као *prepositus Albensis ecclesie et aule nostre vicescancellarius*, као и у свим другим повељама из 1269, укључујући и оне без дана и месеца.³⁴ Дакле, прва јасно уочљива нелогичност у оригиналној исправи датираној 8. априлом 1264. јесте чињеница да њен писар није у то време заузимао положај вицеканцелара, већ тек од 1268, а да је пре њега краљев вицеканцелар био Фаркаш.³⁵ Сем тога, необично је да је он у тој исправи назван препозитом (8. април 1264), а да је заправо на том положају потврђен тек 1269, јер је до тада био *изабрани њрејо-зиди*. Дакле, он сигурно није био писар 1264, нити је тада држао положај препозита. У том смислу, што се датације саме исправе тиче јасно је да је Димитрије на положају вицеканцелара и препозита био тек од 1269. Такође, у датацији се наводи да је у питању тридесета година владавине краља Беле IV, али ни то не одговара 1264.³⁶

Додатна унутрашња анализа самог садржаја повеље компликује, међутим, питање њене датације. Наиме, у повељи се јасно разликује више хронолошких нивоа. У самом уводу исправе краљ Бела IV наводи како жели да награди магистра Николу, сина Марка де Сепуса, који је служио у војсци жупана Стефана, судије краљичиног двора, свакако краљице Марије, његове жене.³⁷ Магистар Никола се истакао у разним походима краљевства, али пошто због

³³ Посебну захвалност дугујем колеги др Александру Крстићу, који ми је несебично указао на то како да прибавим неопходне снимке докумената за овај рад.

³⁴ Az Árpád-házi királyok, 482–500; *Zsoldos*, Magyarország világi archontológiája, 111. Наравно, ради прецизније анализе положаја писара Димитрија, изузимамо исправе од 8. априла 1264 (1268. или 1269!) и 9. априла 1269. Треба нагласити да су повеље од 5. августа 1268. и 29. јуна 1269. оригиналне, Az Árpád-házi királyok, 482, 491.

³⁵ Az Árpád-házi királyok, 481 и претходне; *Zsoldos*, Magyarország világi archontológiája, 111.

³⁶ Будући да је Бела IV преузео престо у јесен 1235, издавач И. Нађ у коментару упозорава на то да је „тридесета година наше владавине” заправо 1265, *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, VIII, 97.

³⁷ „...quod cum magister Nicolaus filius comitis Marci de Scepus serviens Stephani comitis Posoniensis iudicis curie domine regine consortis nostre karissime...”, *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, VIII, 96.

њиховог мноштва не могу да се изложе појединачно, краљ је наредио да се нека од његових дела „која се чувају у сећању” забележе.³⁸ У том делу исправе се наилази на хронолошки траг о личности пожунског жупана Стефана, за кога знамо да је на том положају био од 1267.³⁹ Дакле, и тај податак не одговара датацији исправе у 1264. Затим се, како смо у ранијем делу рада навели, описује поход краља Уроша, један од оних важнијих похода који „се чувају у сећању”. Међутим, између вести о нападу краља Уроша и слања пожунског жупана Стефана против њега, с једне стране, и ишчекивања, видећемо, добрих вести које је пред краља Белу донео магистар Никола, у служби пожунског жупана, с друге, стоји још једна важна хронолошка индикација: „...У међувремену смо примили посланике различитих краљевстава, Грка пак и Бугара, Чеха, и посебно Ујбара сина Беубарта, Абачија и Тамашија посланике Татара, као и посланике краља Француске, свечане и поштоване; у исти час су се госпођа Констанца кнегиња Галича и Владимира, госпођа Кинга кнегиња Кракова и Сандомира, као и госпођа Јоланта кнегиња Калиша, предраге наше ћерке са својим господарима (мужевима), окупиле да нас посете, и док су код нас (краља Беле IV прим. И. К.) биле у гостима, поставило се питање напретка наше војске и ништа поуздано нисмо могли да знамо о томе...”⁴⁰ Дакле, између слања пожунског жупана против краља Уроша и ишчекивања вести са бојишта које је донео магистар Никола, краљ Бела IV је имао важне посете, међу којима и посету његових кћери са њиховим мужевима, Лавом Даниловичем кнезом Галича, Болеславом V кнезом Кракова и Сандомира и Болеславом кнезом Калиша и Гњезна. У изворима се један такав скуп побројаних учесника бележи само у вези са склапањем мира након вишегодишњег грађанског рата између краља Беле IV и његовог сина Стефана. Наиме 23. марта 1266. на Маргаретином острву у Будиму, у то време називаном Зечјим, краљ Бела IV и његов престолонаследник млади краљ Стефан потписали су мир.⁴¹ Том приликом се млади краљ Стефан обавезао свом оцу да, између осталог, неће нападати њега, „нити госпођу краљицу... своју мајку, војводу Белу... свог брата, госпођу војвоткињу Ану, своју сестру, војводу Белу, њеног сина, краља Чешке, његовог и свог зета, кнеза Болеслава краковског, Болеслава гњезненског, Лешка, сина

³⁸ „...tamen de gestis eiusdem memoriter retinentes...iussimus annotari...”, *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, VIII, 96.

³⁹ „...Stephani comitis Posoniensis...”, *Zala vármegye története* 51; „...et Stephano Comite Posoniensi ac Iudice Curie domine Regiue...”, *Wenzel*, Árpádkori új okmánytár, 156–158; *Zsoldos*, Magyarország világi archontológiája, 185.

⁴⁰ „... et medio tempore nuncios diversorum regnorum recepissemus, grecorum scilicet, bulgarorum, boemorum et specialiter Yubar filium Beubarth, Abachy et Tbamasy nuncios tartharorum, nec non et nuncios regis Francié, sollennes et honestos; eadem eciam hora domina Constancia ducissa Gallicie et Lodomerie, domina Kyngve ducissa Cracovie et Sandomerie, nec non et domina Jolen ducissa de Calis, karissime filie nostre, cum principibus earumdem ad visitandum nos convenissent...”, *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, VIII, 96–97.

⁴¹ *Wenzel*, Árpádkori új okmánytár, 128–131, 136–139.

кнеза Казимира, нити њихове земље или људе који им припадају...⁴² Како се у повељи магистру Николи даље наводи, док су се угледне званице гостиле, он је „дошао и изнео им објаву огромне радости” о томе како је војска краља Уроша поражена, а краљ заробљен са својим великашима. Пободање Урошеве заставе испред двора у Будиму које је уследило очигледно је имало за циљ да задиви званице које су биле пристуне на двору.⁴³ Тај део поменуте повеље јасно указује на то да се напад краља Уроша и сукоб са угарском војском догодио пре склапања поменутог мира 23. марта, а краљ је доведен у Будим вероватно током априла 1266. године. У таквом сагледавању догађаја постају и јасније речи краља Беле IV којима награђује Николу за заслуге које се „чувају у сећању”. Краљу је, чини се, било посебно драго што се вест о њиховој победи без заостатка проширила на истоку, западу, северу и југу, подразумевајући свакако чињеницу да су те вести чули и побројани посланици и страни владари.⁴⁴

Затим се при крају исправе упућене магистру Николи наводи да ће он за речене заслуге добити посед Врбицу у Липтову у Зољомској жупанији, који је постао краљев путем замене поседа са „Миком покојним жупаном Зољома”.⁴⁵ Та замена је била извршена, у сваком случају, пре 1267. године, будући да се, како сведочи једна оригинална исправа, те године водио спор између магистра Јакова, жупана тренчинског и његове браће, с једне стране, и синова жупана Мике, са друге, о неким поседима у тренчинској жупанији који су припали поменутим Микиним синовима заменом за друге поседе, међу којима су и Врбица у Липтову, о чему су поднели и краљеву златнопечатну повељу.⁴⁶ Дакле, краљ Бела IV је располагао Врбицом у Липтову пре 1267. године, па је могао да је додели Николи и пре, али и после те године.

⁴² *Wenzel, Árpádkori új okmánytár*, 130, 138; *Żmudzki, Studium podzielnego Królestwa*, 200–201. Грађански рат између краља Беле IV и његовог сина Стефана отпочео је 1262. године, последња велика битка је била 1265. код Ишесега, а наредне године је закључен мир, *Zsoldos, Családi ügy*, 11–143. Сматра се да је управо Белина кћерка Кинга, жена краковског кнеза Болеслава, позвала моћног чешког краља Пшемисла Отокара II да утиче на двојицу угарских краљева како би међу њима дошло до помирења. Цео догађај је имао јасно изражену породичну црту, пошто су сви побројани учесници били у блиској родбинској вези са старим угарским краљем: чешки краљ је био ожењен његовом унуком Кунигундом, кћерком његове кћерке Ане и Ростислава Михаиловића, краковски и гезенски кнез су били ожењени Белиним кћеркама Кингом и Јолантом, а кнез Лешко је био усвојени син краковског кнеза и Белине кћерке, а уз то ожењен Белином унуком, Анином и Ростислављевом другом кћерком Агрипином (Гриффином). Подробно о томе и о угарско-пољско-чешким односима у седмој деценији XIII века уопште, *Żmudzki, Studium podzielnego Królestwa*, 187–214.

⁴³ *Узелац*, Под сенком пса, 135, истиче како је краљ Бела IV искористио стег заробљеног српског краља Уроша I да би импресионирао присутне татарске емисаре.

⁴⁴ „...quo viso accrevit nobis nova materia gaudiorum, quia famam nostre victoriae sine aliquo intervallo, ortus et occasus, aquilo percipit et auster...” *Nagy, Codex diplomaticus patrius*, VIII, 97.

⁴⁵ *Nagy, Codex diplomaticus patrius*, VIII, 97.

⁴⁶ *Wenzel, Árpádkori új okmánytár*, 156–158 (оригинал се чува у Државном архиву у Будимпешти под сигнатуром DF DL 65703).

Како смо закључили да се поход краља Уроша збио 1266, у време склапања мира између Беле IV и Стефана, а имамо податке да је писар повеље Димитрије био вицеканцелар 1268, али препозит тек од 1269, а да је Стефан потврђен на положају пожунског жупана 1267, мада је то могао бити и претходне године, јер се претходни пожунски жупан, угледни Хенрик Гисинг последњи пут помиње на том положају 1263, а зна се да је заробљен 1265. приликом битке код Ишесега,⁴⁷ датирање повеље у *anno domini M^oCC^o sexagesimo 1111° (sexto) idus Aprilis, regni autem nostri anno tricesimo* у најмању руку је конфузно, нарочито зато што је реч о оригиналној исправи. Веома ретко се у таквим исправама дешава да се садражј за који не можемо рећи да није аутентичан не поклапа са датирањем исправе.⁴⁸ Ранији истраживачи су били свесни да је писар Димитрије био на положају вицеканцелара од 1268, а препозита од 1269, те су повељу тако и датирали, нарочито под утицајем друге исправе, датиране 9. априлом 1269, а која се тиче Урошевог напада. Међутим, како ћемо видети, та друга исправа која се тиче сукоба није оригинална, споран је донекле и садржај, али и чињеница да се у њој Димитрије 1269 (!) помиње као *изабрани њрејозиџи*, а заправо је у то време већ био *њрејозиџи*. Због тога ћемо у даљем разматрању оставити по страни исправе датиране 8. априлом 1264. и исправу од 9. априла 1269. Такође, иако су, како ћемо видети, исправе из 1270, 1271. и 1272. оригиналне, оне нису од помоћи при датирању првопоменутог.

Нама се чини да се несклад између датума, писара и садржаја може довести у логички ред једино ако претпоставимо да је писар Димитрије свакако био позван од краља Беле IV да запише додељене привилегије магистру Николи по завршетку сукоба, тј. грађанског рата, када је краљ додељивао привилегије својим верним следбеницима. Краљ је тада одлучио да је једна он бројних Николиних заслуга коју су запамтили, и коју ће записати, његово учествовање у боју против краља Уроша у војсци пожунског жупана Стефана. О самом боју сазнајемо да је био неизвестан, а да су краљу 1266. у важној посети биле његове кћери са мужевима и да је током те посете Никола донео вест о победи. Краљ му је због тога доделио посед Врбицу у Липтову, који је био у краљевском поседу сигурно од пре 1267. Исправу је записивао писар Димитрије, претпостављамо, 1269. године јер је једино тада био *њрејозиџи*, како се у завршном делу наводи, и имајући у виду да описује догађаје из 1266, вероватно је погрешно у датуму повеље пишући *anno domini M^oCC^o sexagesimo 1111°*, па је, приметивши грешку, да није била четврта него шеста, у продужетку написао *sexto*, те би у том случају датум био *idus Aprilis*, дакле 13. април. У сваком случају, да ли је то урадио с намером или је због садржаја једноставно ставио погрешну годину знајући да пише о догађајима из 1266, не можемо знати. Чињеница да је хтео да поткрепи датацију и годином краљевања *regni autem nostri*

⁴⁷ Zsoldos, Családi ügy, 71–72; Zsoldos, Magyarország világi archontológiája, 184.

⁴⁸ Az Árpád-házi királyok, 488–489.

anno tricesimo, дакле 1264/1265, додатно указује на то да није био сигуран, тј. да је направио грешку. Дакле, узевши све наведено у обзир, сматрамо да је повеља настала 1269, али да се сукоб краља Уроша и Угара, како повеља сведочи, збио најкасније почетком 1266.

Наредна, друга исправа датирана 9. априлом 1269, према којој, између осталог, већина научника узима да је по питању прве повеље датум lapsus salami, сачувана је у препису из 1275. године, који се налази у мађарском Државном архиву под сигнатуром DL DF 671. Исправа из 1275. писана је врло читљивом готичком минускулом, а печат је отпао. Дакле, повеља која говори о заслугама Михаила Чака и заробљавању Урошевих великаша за које је дат велики откуп сачувана је у препису тако што је инкорпорирана у другу повељу од 13. јула 1275. године.⁴⁹ Да ли је та повеља заправо препис са оригиналне исправе или није, открива нам сама исправа из 1275. Наиме, властелин Михаило Чак је 1275. дошао пред краља Ладислава IV како би му он потврдио привилегије које му је дао краљ Бела IV пошто је та повеља изгубљена.⁵⁰ Будући да ју је саставио нотар Димитрије, краљ га је позвао да он као писар потврди да је њен састављач, што је и учињено. Затим је Михаило „јасно изложио” краљу Ладиславу „потврдна писма” краља Стефана V, „садржај и предлог изгубљене повеље под главним печатом краља Беле, блажене успомене...”, састављен, овог садржаја...”,⁵¹ и навео привилегију краља Беле IV, чији смо садржај описали и која је датирана 9. априлом 1269. Када се завршило њено *прејричавање*, констатује се да краљ Ладислав IV жели да потврди привилегије које су дали његов деда и отац.⁵² Ту потврдну привилегију је 1275. саставио исти писар Димитрије, што се види на основу његовог положаја забележеног у датацији, завршном делу привилегије од 13. јула 1275.⁵³ С намером смо употребили реч *прејричавање*,

⁴⁹ Вреди напоменути да се та повеља налази и у доста познијем препису из 1851. (DL DF 274875), али се на поменутом месту наводи као исправа из 1275, коју је наводно издао Стефан V, што не може бити.

⁵⁰ „...peruenire, quod Michael, filius Petri, de genere Chak, constitutus coram nobis, humiliter postulauit, verbum ipsius dignaremur exaudire: qui nobis retulit per hec verba: vt priuilegium Aui nostri, Bele regis, bone memorie, et regine consortis eiusdem, felicis recordacionis, ac alia instrumenta...”, „...predicta instrumenta sibi concessa, in deuastacione possessionum et in fractione ecclesiarum suarum, per Yuachynum, filium Stephani...”, *Fejér*, Codex diplomaticus, V/2, 248–249.

⁵¹ „...Mikael litteras confirmatorias karissimi patris nostri, regis Stephani clare recordacionis, tenorem et exemplum perditu priuilegii sub capitali sigillo aui nostri, regis Bele, bone memorie, confectum, nobis exhibuit manifeste, in tenore tali: Bela (vid. ad an. 1269.)...”, *Fejér*, Codex diplomaticus, V/1, 249–250.

⁵² „...Quamobrem institutiones et donaciones aui nostri, regis Bele, bone memorie, attente volumus conseruare, et confirmacionem karissimi patris nostri, regis Stephani, clare recordacionis, nolumus omittere; et (vt) super omnes benedictionem Dei omnipotentis impetrare valeamus, et ipsorum donacionem et ordinacionem per ipsos factam, eidem Mikaeli, et suis successoribus quiete, pacifice, et immobiliter reliquimus perpetuo possidendam...”, *Fejér*, Codex diplomaticus, V/1, 249–250.

⁵³ „...datum per manus magistri Demetrii, dilecti et fidelis nostri, electi Albensis, aule nostre Vice-Cancellary. Anno Domini Miliesimo, Ducentesimo, septuagesimo quinto. Tercio idus Iulii, regni autem nostri anno quinto (tertio) ...”, *Fejér*, Codex diplomaticus, V/1, 250.

јер се из преписа јасно види да је оригинална Белина повеља била изгубљена, те је њен састављач Димитрије био позван да потврди исказ Михаила Чака. Чињеница је да се краљ Ладислав IV уверио у садржај „потврдних писама” свог оца краља Стефана V, док је за садржај повеље свог деде, краља Беле IV, издате истом властелину, морао да верује на реч некадшњем писару, односно његовом сећању. Писар Димитрије, верујемо, није имао намеру да фалсификује њен садржај, али се много година након састављања оригинала засигурно није могао сетити сваке појединости. Самим тим се датирање Белине изгубљене повеље, али и све појединости из Димитријевог препричавања доводе у сумњу. Чињеница да 1275. он сигурно није био вицекапелар, нити је могао да буде *изабрани њрејозити* те године, указује на то да је можда краљ Ладислав IV позвао писара краља Беле IV да изда потврдну привилегију, али је он вероватно по сећању исписао и датирао, те на крају погрешно навео своју тадашњу функцију. У сваком случају, та повеља датирана 9. априлом 1269. не може се, због свега наведеног, узимати као релевантна за датирање напада краља Уроша на Мачву.

Трећа сачувана исправа која се тиче сукоба две војске издата је 15. јуна 1270. године; сачувана је у оригиналу и налази се у такође у мађарском Државном архиву под сигнатуром DL DF 712, и писана је готичком минускулом, а уз њу је сачуван воштани печат причвршћен зеленом врпцом. Из ње, како је горе речено, сазнајемо да су браћа Доминик и Михаило Чак заједно дошли пред краља Стефана V како би им потврдио привилегије које им је дао његово отац Бела IV, што је краљ Стефан V и учинио пошто се својим очима уверио у привилегију коју им је због њихових заслуга у рату против српског краља у Мачви дао његов отац и у ком су оба брата задобила тешке ране.⁵⁴ Ипак, ни на једном месту се не наводи које године је издата та Белина привилегија. Чини нам се да њен садржај као оригиналне исправе већ донекле доводи у питање наводе писара Димитрија о изгубљеној Белиној исправи. Наиме, на основу исправе од 13. јула 1275. види се да је Михаило Чак тог пута самостално тражио потврду привилегија од стране краља Ладислава IV, што може да упути на то да је његов брат Доминик преминуо, или пак да се том приликом Михаило залагао само за себе и своје потомке. Такође, исправа из 1275, где он тако иступа, настала је пет година након оригиналне исправе из 1270, која је издата браћи заједнички. Све упућује на то да би датум изгубљене Белине привилегије, а који се у исправи из 1275. наводи као 9. април 1269. требало узети са резервом. Нама се чини да је писару потврдне привилегије из 1275. било неопходно само да наведе годину пре заједничког обраћања браће из 1270. Михаило Чак се 1275. обраћа самостално, али тешко да би то учинио и 1269, како сведочи препис повеље, јер 1270. то чини заједно са братом. Како је повеља из 1269. упућена само Михаилу, а они се 1270. заједнички позивају на раније издату повељу краља Беле IV обојици, то додатно доводи веродостојност преписа из 1275. у

⁵⁴ Fejér, *Codex diplomaticus*, V/1, 24–25.

сумњу. У сваком случају, датирање изгубљене Белине исправе мора се узети са резервом по питању издавања привилегија Михаилу Чаку, а то никако не сме бити главна смерница за одређивање времена напада краља Уроша на Мачву.

Четврту исправу која спомиње сукоб угарске и српске војске издала је краљица Јелисавета, жена краља Стефана V, 7. септембра 1271. и она се у оригиналу чува у Словачком националном архиву у Братислави. Писана је на прегаменту, готицом, печат је изгубљен, постоје прорези који указују на то да га је било.⁵⁵ Њен циљ је био да потврди додељивање привилегија Емерику, једном угледном великашу, али је издата, пре свега, да би се он наградио за верност краљици Јелисавети и краљу Стефану V – током грађанског рата између краља Беле и Стефана он ослободио краљицу из заробљеништва, па је због те заслуге богато дарован, нарочито због чињенице да је од најраније младости био одан угарској краљевској круни.⁵⁶ У исправи се, како је речено, узгред помињу Емерикове раније заслуге, те се не наводи ни време ни место сукоба између српске и угарске војске, нити се спомиње име српског краља, већ само то да је заробљен. Дакле, та исправа, такође сачувана у оригиналу, помиње врло сумарно сукоб и заслуге великаша Емерика и стоји независно од догађаја који се везују за деловање браће Чак.

Последња, пета исправа, издата је 1272. године и не садржи дан и месец, а тиче се браће Чак и њиховог учешћа у сукобу угарске и српске војске средином XIII века. Управо она у овом истраживачком поступку доноси и највеће изненађење при разматрању њених спољашњих особености. Ранији истраживачи су је означили као сумњиву, водећи се пре свега оценом А. Хубера,⁵⁷ али се она, као оригинал, чува у мађарском Државном архиву под сигнатуром DL DF 825. Писана је готичком минускулом, печат је сачуван и привезан је црвеном врпцом. Исправу је, како је речено, издао краљ Стефан V да би наградио Доминика и Михаила Чака, па се у њој наводе њихове бројне заслуге и оданост краљу Стефану V, али се даје осврт и на сукоб краља Беле IV и српског краља Уроша у Мачви, када је српски краљ био поражен и заробљен (*in suo conflictu fuerat deuietus, extitit et captiuatus*), при чему се истиче да је Михаило заробио угледне заробљенике (*honestos captiuos captiuasset*).⁵⁸ Такође се наводи да су сви „подвизи изложени у привилегији предрагог нашег краља Беле, блажене успомене, у пуноћи садржани...” (*et seruiciorum suorum ibidem exhibitorum in*

⁵⁵ Slovenský národný archív, Rod Esterházi – česnecká lúnia, 15624 Fasc. 21, nr. 19 (Slovenský národný archív Rod Esterházi – česnecká lúnia 146, in: monasterium.net, URL </mom/SK-SNA/4173-RodEsterhazi-CesneckaLunia/146/charter>, accessed at 2021-06-26Z). Димензије повеље: 540 x 240 + 60 мм. Према *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék*, 64–65, постојала су и два познија преписа из 1325. године.

⁵⁶ *Zala vármegye története*, 59–60.

⁵⁷ *Huber, Geschichte*, I, 475, нар. 1; *Сѣанојевић*, Да ли је краљ Урош, 206; *Динић*, О угарском ропству, 35

⁵⁸ *Fejér, Codex diplomaticus*, V/1, 239.

priuilegio karissimi patris nostri, Bele Regis, felicis recordacionis, plenius continentur).⁵⁹ Дакле, у оригиналној исправи из 1272. године помиње се Белина привилегија која је издата браћи Чак, али се не бележи када је она настала. Јасно је само то да она у то време, према наводима повеље из 1272, по свој прилици још увек није била изгубљена.

Из свега изложеног о повељама које се тичу сукоба српске и угарске војске, може се рећи да о њему постоји чврсто сведочанство у четири оригиналне исправе из 1269. (датирана погрешно 8. априлом 1264), 1270, 1271. и 1272. године. Једино је повеља од 9. априла 1269. сачувана у познијем препису из 1275. године. На основу сведочанстава оригиналних исправа може се закључити да се сукоб угарске и српске војске збио у Мачви, свакако пре 23. марта 1266, када је краљ Бела склопио мир са својим сином, чему су присуствовале његове кћерке са мужевима. Магистра Николу, који је донео лепе вести о победи над краљем Урошем у току свечаности које су пратиле склапање мира, наградио је поседом у Липтову и за то издао привилегију коју је записао писар Димитрије, вероватно тек 1269, али је погрешно годину наводећи 1264. Такође, краљ Бела је наградио и великаше Доминика и Михаила Чака за учешће у истом походу, али је та повеља изгубљена, мада је њу видео краљ Стефан V када је исте великаше изнова даривао 1270. и 1272. године. Ту изгубљену исправу је по сећању, и самим тим у измењеном облику, унео писар Димитрије у потоњу исправу краља Ладислава IV из 1275. године и навео да је издата 1269. године.

Што се тиче садржаја оригиналних исправа, оне су, како је то утврдио М. Динић, у потпуном складу. Недоумица у вези са подацима да се у повељи из 1270. помиње заробљавање два угледна српска великаша (краљев зет и син краљевог ризничара), а у повељама из 1269 (датирана погрешно 8. априлом 1264), 1271. и 1272. заробљавање краља Уроша може се отклонити чињеницом да се у повељи из 1269 (погрешно 1264) помиње да је краљ Урош заробљен са својим првацима (*Vros regem cum suis principibus captivasset...*), што се потврђује и у повељи из 1272, где се бележи да су приликом похода уз краља Уроша заробљени и његови великаши, „угледни заробљеници” (*...in suo conflictu fuerat deuictus, extitit et captiuatus... honestos captiuos captiuasset...*), међу којима су свакако краљев зет и син краљевог ризничара.

Дакле, сукоб краља Уроша и Угара збио се у Мачви највероватније крајем 1265. или почетком 1266. године. Том приликом је заробљен краљ Урош и његови угледни великаши, односно краљев зет и син краљевог ризничара, за које је плаћен богат откуп.⁶⁰

⁵⁹ *Fejér*, *Codex diplomaticus*, V/1, 239.

⁶⁰ У вези са датирањем Урошевог напада на Мачву у 1265/1266. годину и чињеницом да је за угарског краља био посебно драгоцен скупочени крст подробно описан у исправама, за који је краљ требало да да Михаилу Чаку поседе наместо првобитно намењених 500 угарских марака, стоји и податак који налазимо у потврдној привилегији за ситно племство краља Беле и његових синова Стефана и Беле Млађег из септембра 1267. године, у којој се на крају закључује да

У таквом разматрању поменутих исправа може се рећи да је Урошев напад имао упориште у догађајима тог времена. Прилике унутар дома Арпадовића током шесте деценије XIII века биле су прилично сложене. Познато је да су се тензије између краља Беле IV и његовог сина *младог краља* Стефана само накратко стишале након њиховог заједничког ратовања против чешког краља, који се завршио склапањем угарско-чешког мира 1261. године. Иначе, млади престолонаследник је сматрао да је његов отац далеко наклоњенији његовом млађем брату Бели, војводи Славоније, али и његовој старијој сестри Ани, жени мачванског војводе Ростислава.⁶¹ Иако му је отац препустио пола државе на управу, он је напао територије које су припале његовој мајци и сестри Ани. У лето 1264. војвоткиња Ана је покренула напад, а додатна помоћ је приморала Стефана на повлачење, па се он привремено повукао у Фекетехалом, у најудаљенијем углу Трансилваније. Међутим, већ фебруара 1265, у бици код Ишесега Стефан је победио краљеву војску.⁶² Краљ Урош је увидео да је краљ Бела ослабљен и вероватно 1265. или најкасније почетком 1266. упао у Мачву у жељи да прошири своју границу на северу, односно да је врати до реке Саве, где је била неколико деценија раније.⁶³ Могуће је да је краљ Бела IV послао пожунског жупана Стефана заправо у помоћ господару Мачве Бели Ростиславићу, а чини се да је помоћ истом војводи упутила и краљица Марија.⁶⁴ Иако је тада већ отпочела дипломатска активност везана за измирење оца и сина, што је и довело до склапања мира 23. марта 1266, то стање није дуго потрајало јер су се борбе младог престолонаследника и његовог оца, краља Беле, наставиле све до смрти старог краља маја 1270. Склапање брака између Драгутина, сина краља Уроша,

ће се држати обећаног зазивајући име Господње, Света Јеванђеља и Животворећи дрвени крст Господњи: „...Sic nos Deus adiuvet et sancta Dei evangelia et vivificum dominice crucis lignum...”, *Bak*, Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae, 185, 189, нар. 19 (привилегија у целини 183–189), дакле „vivificum dominice crucis lignum”, за који су приређивачи издања привилегија истакли да се вероватно односи на реликвију Часног крста (ставротеку), те претпостављају да је у питању једно од блага династије Арпадовић. Узимајући у обзир да ни приређивачи нису сигурни по питању порекла тог крста, сматрамо да је можда у реч о Урошевом реликвијару који су Утри задобили у борби током 1265/1266. године.

⁶¹ *Zsoldos*, Családi ügy, 123–127.

⁶² Најдегаљнији приказ грађанског рата пружио је *Zsoldos*, Családi ügy, 11–143; *Žemlička*, Realm of Přemysl Ottokar II, 115–116.

⁶³ С. Станојевић у биографији посвећеној краљу Урошу узима да је краљ Урош већ 1263. године искористио сукоб Беле IV и његовог сина Стефана и почео „упадати у Мачву”, те да су се ти напади понављали због вишегодишњег грађанског рата, *Станојевић*, Краљ Урош, 42. Према Теодосију, 159, река Сава је после 1219. и даље била српско-угарска међа, а у српском поседу је Мачва била до нешто пре 1229. године, *И. Комашина*, *П. Комашина*, Византијски и угарски Срем, 154–156; *Ђирковић С.*, Земља Мачва и град Мачва, 3–5.

⁶⁴ *Динић*, О угарском ропству, 32, сматра да Бела Ростиславић није био у стању да се успешно супротстави српском нападу, те да му је краљ Бела IV послао у помоћ пожунског жупана Стефана и да је краљица Марија такође послала војни одред. *Харги*, Господари и банови, 74, такође је претпоставио да је пожунски жупан Стефан, који се помиње у исправи, *Nagy*, Codex diplomaticus patrius, VIII, 96–97, послат у помоћ Бели Ростиславићу, те да је то заправо први помен Беле као војводе Мачве, што он смешта у 1267/1268, будући да узима да је до похода дошло 1268.

и Каталине, ћерке будућег краља Стефана V, требало би посматрати у контексту промене на угарском престолу, пошто је деловање краља Уроша против краља Беле IV у Мачви јасно препоручило српског владара најпре као тренутног, а потом и будућег савезника престолонаследника и краља Стефана V.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. III, ed. I. Szentpétery, Budapest, 1930.
- Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke, edd. A. Zsoldos, E. Szentpétery, Budapest 2008.
- Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. III. 1261–1272, ed. G. Wenzel, Budapest, 1862.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, IV–V, ed. G. Fejér, Budae 1829.
- Codex diplomaticus patrius Hungaricus, VIII, ed. I. Nagy, Budapest 1891,
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, V, ed. T. Smičiklas, Zagreb 1907.
- Bak J., Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, 2019. All Complete Monographs. 4. https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4
- Теодосије Хиландарац, Живот Светога Саве, изд. Ђ. Даничић, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 1973 [Teodosije Hilandarac, Život Svetoga Save, izd. Đ. Daničić, prir. Đ. Trifunović, Beograd 1973].
- Zala vármegye története, Oklevéltár 1. (1024–1363), edd. Nagy I., Véghegy D. et Nagy Gy., Budapest 1886.
- Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника (1186–1321), I, прир. В. Мошин, С. Ђурковић, Д. Синдик, Београд 2011 [Zbornik srednjovekovnih ćirilčkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika (1186–1321), prir. V. Mošin, S. Ćirković, D. Sindik, Beograd 2011].

Литература – Secondary works

- A Magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, II, ed. Gy. Pauler, Budapest 1899.
- Gál J., IV. Béla és I. Uroš szerb uralkodó kapcsolata, Századok 147/2 (2013) 471–499.
- McDaniel G., On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena, Ungarn-Jahrbuch 12 (1982–1983) 43–50.
- Van Tricht F., Latin Emperors and Serbian Queens: Anna and Helena, Frankokratia 1 (2020) 1–46.
- Wertner M., Negyedik Béla Király története II, Temesvár 1893.
- Žemlička J., The Realm of Přemysl Ottokar II and Wenceslas II, A History of the Czech Lands, edd. J. Pánek, O. Tůma et alii, Prague 2018, 106–116.
- Zsoldos A., Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években, Budapest 2007.
- Бубало Ђ., Српска земља и Поморска у доба владавине Немањића. Књига I: Од Сабора у Расу до Сабора у Дежеву, Београд 2016 [Bubalo Đ., Srpska zemlja i Pomorksa u doba vladavine Nemanjića. Kniga I: Od Sabora u Rasu do Sabora u Deževu, Beograd 2016].
- Динић М., О угарском ропству краља Уроша, ИЧ 1 (1948) 30–36 [Dinić M., O ugarskom ropstvu kralja Uroša IČ 1 (1948) 30–36].
- Историја српског народа, I, ур. С. Ђурковић, Београд 1981 [Istorija srpskog naroda, i, ur. S. Ćirković, Beograd 1981].

- Јиречек К.*, Историја Срба, I–II, Београд 1952² [*Jireček K.*, Istorija Srba, I–II, Beograd 1952²]
- Коматићина И.*, Краљ Стефан Урош I Велики и његов век, Београд 2021 [*Komatina I.*, Kralj Stefan Uroš I Veliki i njegov vek, Beograd 2021].
- Коматићина И.*, *Коматићина П.*, Византијски и угарски Срем од X до XIII века, ЗРВИ 55 (2018) 141–164 [*Komatina I.*, *Komatina P.*, Vizantijski i ugarski Srem od X do XIII veka, ZRVI 55 (2018) 141–164].
- Коматићина И.*, Неки примери издаје у Србији XIII века, ЗРВИ 57 (2020) 21–44 [*Komatina I.*, Neki primeri izdaje u Srbiji XIII veka, ZRVI 57 (2020) 21–44].
- Крстић А.*, Чланови династија Југоисточне Европе у средњовековној Угарској, Нови Сад 2014 (докторска дисертација у рукопису) [*Krstić A.*, Članovi dinastija Jugoistočne Evrope u srednjovekovnoj Ugarskoj, Novi Sad 2014 (doktorska disertacija u rukopisu)].
- Миљковић Б.*, Непозната кћи Стефана Првовенчаног, Стефан Првовенчани и његово доба, ур. А. Растовић, И. Коматићина, 159–182 [*Miljković B.*, Nepoznata kći Stefana Prvovenčanog i njegovo doba, ur. A. Rastović, I. Komatina, Beograd 2020 159–182].
- Појковић Д.*, О два изгубљена српска реликвијара. Ставротекe краља Уроша I и краљице Јелене, Ризница спасења. Култ реликвија и српских светих у средњовековној Србији, Београд 2018, 114–132 [*Popović D.* O dva izgubljena srpska relikvijara. Stavroteke kralja Uroša I i kraljice Jelene, Riznica spasenja. Kult relikvija i srpskih svetih u srednjovekovnoj Srbiji, Beograd 2018 114–132].
- Српски биографски речник, I, Нови Сад 2004 [Srpski biografski rečnik, I, Novi Sad 2004].
- Станковић В.*, Краљ Милутин (1281–1321), Београд 2012 [*Stanković V.*, Kralj Milutin (1281–1321), Beograd 2012].
- Станојевић С.*, Да ли је краљ Урош 1268, год. био заробљен од Мађара?, Глас СКА 164 (1935) 199–206 [*Stanojević S.*, Da li je kralj Uroš 1268, god. bio zarobljen od Mađara?, Glas SKA 164 (1935) 199–206].
- Станојевић С.*, Краљ Урош, ГНЧ 44 (1935) 106–167 (= 1–62) [*Stanojević S.*, Kralj Uroš, GNČ 44 (1935) 106–167 (=1–62)].
- Ђирковић С.*, Земља Мачва и град Мачва, Прилози за КЈИФ 74, св. 1–4 (2008) 5–6 [*Ćirković S.*, Zemlja Mačva i grad Mačva, prilozi za KJIF 74, sv. 1–4 (2008) 3–20].
- Ђоровић В.*, Историја Југославије, Београд 1933 [*Đorović V.*, Istorija Jugoslavije, Beograd 1933].
- Харди Ђ.*, Господари и банови онострaног Срема и Мачве у XIII веку, Споменица Историјског архива „Срем” 8 (2009) 65–79 [*Hardi Đ.*, Gospodari i banovi onostranog Srema i Mačve, Spomenica Istorijskog arhiva „Srem” 8 (2009) 65–79].
- Харди Ђ.*, Србија у краљевској титули Арпадовића, Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића, ур. Љ. Максимовић, С. Пириватрић, Београд 2019, 291–312 [*Hardi Đ.*, Srbija u kraljevskoj tituli Arpadovića, Kraljevstvo i arhiepiskopija u srpskim i pomorskim zemljama Nemanjića, ur. Lj. Maksimović, S. Pirivatrić, Beograd 2019, 291–312].
- Huber A.*, Geschichte Österreichs, I, Gotha, Perthes 1885.
- Zsoldos A.*, Családi ügy: IV. Béla és István ifjabb király viszálja az 1260-as években, Budapest, 2007.
- Zsoldos A.*, Magyarország világi archontológiája I. (1000–1301), Budapest 2011.
- Żmudzki P.*, Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny, Warszawa 2000.

Ivana Komatina

The Institute of History, Belgrade

ivana.komatina@iib.ac.rs

ON THE TIME OF THE ATTACK OF KING UROŠ I ON MAČVA AND HIS CAPTURE

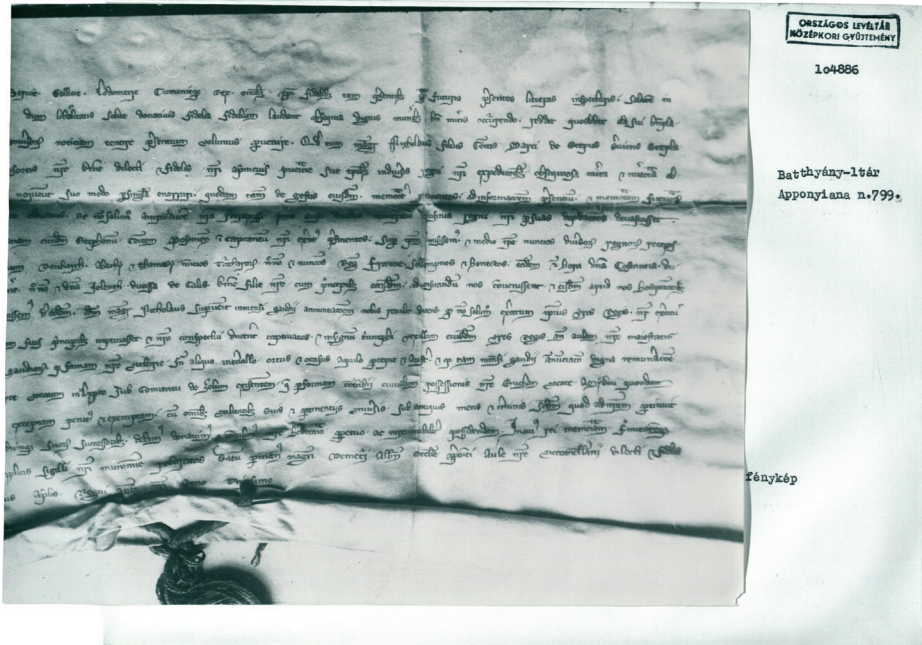
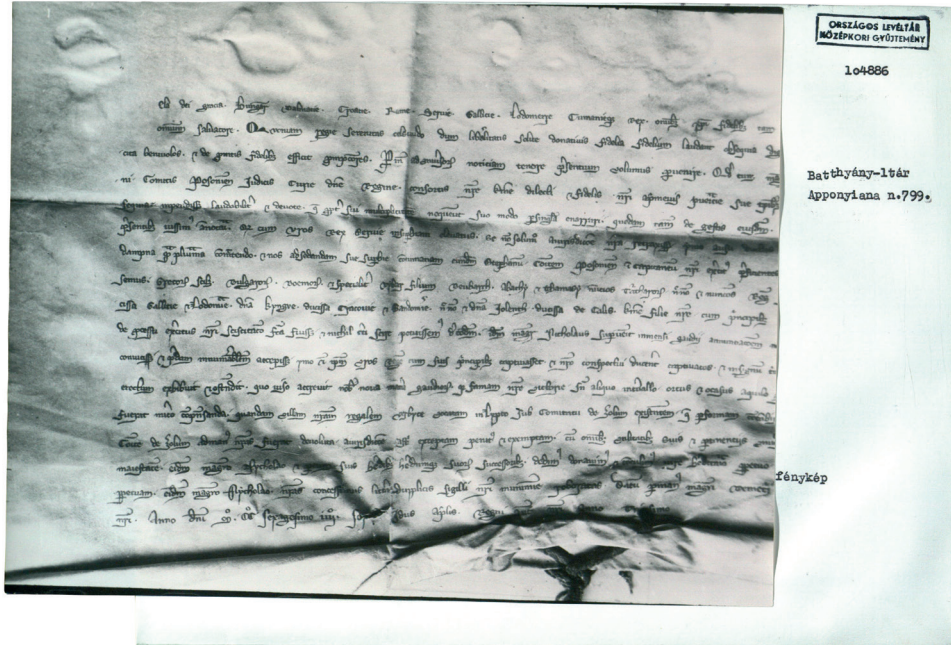
From King Uroš I's ascent to the throne (1242/1243–1276) to the 1260s, Serbo-Hungarian relations were peaceful. The fact that the king was married to Helena, daughter of John Angelos, lord of Syrmia, and Matilda of Vianden probably contributed to that. In addition, Uroš, king of Serbia, and Béla IV, king of Hungary, had clearly recognized a common enemy in John III Vatatzes, emperor of Nicaea. However, this idyllic picture of neighborly relations changed already in the 1260s. Five documents dated 8 April 1264 (publishers usually date it to 1268 or 1269) and 9 April 1269, 1270, 1271 or 1272 mention a conflict between King Uroš and the Hungarian army, with some of them describing King Uroš I's incursion into Mačva (Macsó). Although all scholars were well aware that the first of the mentioned documents, dated 8 April 1264, was the original, both the Serbian and the Hungarian historiography usually date it to 1268 or 1269 "based on the wider context of those events and a comparative analysis with other charters," no doubt the remaining four documents. Consequently, they argue that King Uroš's conflict with the Hungarians took place in 1268 during his incursion into Mačva (Lower Syrmia) and that he was captured in the offensive.

An external and internal analysis of the first document reveals that the dating of 8 April 1264 is incorrect, as well as that King Uroš I's campaign happened in early 1266 at the latest and that the document was probably written in 1269. More specifically, the scribe Demetrius, who wrote it, did not take the office of *praepositus* until 1269, and the župan Stephen of Pozsony mentioned in it is evidenced as being in that position only from 1267. However, he could have already occupied it in 1266 given that the previous župan of Pozsony County, Henry I Kőszegi (Heinrich II von Güns), is mentioned for the last time in that office in 1263 and is known to have been imprisoned in 1265. The charter, which awards *magister* Nicholas for having distinguished himself in the conflict with King Uroš, clearly states that the attack took place during a visit of the kings' daughters and their husbands, no doubt with the objective of making peace between Béla IV and his son Stephen on 23 March 1266. That would suggest that Nicholas was awarded in 1269 for having taken part in a conflict that happened in 1266. He was given the estate of Vrbica, which an original document reports as being in the king's possession at the time and no longer owned by Mika, župan of Zólyom, and his successors. The scribe was obviously aware that he was recording past events, and so an original document bears an incorrect dating for unknown reasons, which is a rare occurrence indeed.

It is important to note that the document dated 9 April 1269 was in fact incorporated into a document issued on 13 July 1275. Also, from the text of the document

of 13 July 1275, we learn we learn that Béla's diploma to the Czaka brothers (sic!) was lost and that Michael, one of the brothers, came to King Ladislaus IV to get the previously granted privileges confirmed. The scribe of the 1275 document was again Demetrius (now as an *elected praepositus*), although he was certainly neither a chancellor nor a *praepositus* at that time. It is possible that King Ladislaus IV called him in to write from memory the privilege extended to Michael Czaka (sic!), which he dated 9 April 1269. Based on all of the above (the fact that the document is a copy and that its contents seem dubious), I believe that it should not be taken into consideration when attempting to date King Uroš's attack on Mačva.

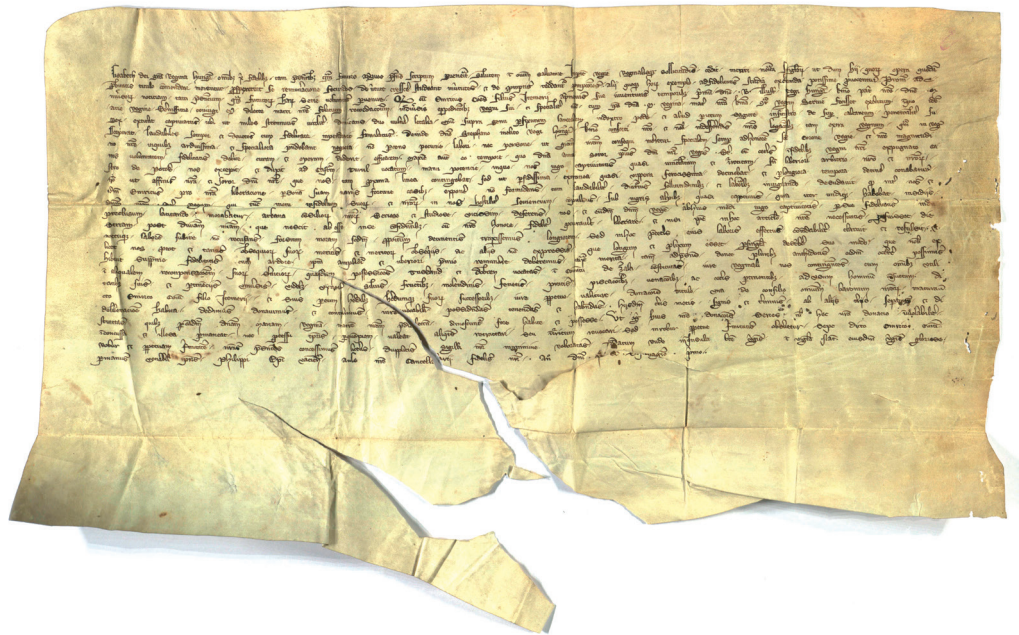
The remaining three documents (from 1270, 1271, and 1272) are originals issued by Béla's successors on the throne, primarily as privileges or confirmations granted to magnates who had distinguished themselves in battles, including those against Uroš. However, none of them specify when the attack took place, but some name Mačva as the battleground and the persons imprisoned on that occasion. So, the only reliable chronological evidence we have about the time of the Serbian king's attack is in the document incorrectly dated 8 April 1264 (instead of 1269), meaning that the conflict between the Serbs and Hungarians in Mačva happened in 1265/1266. The king probably took advantage of King Béla's vulnerability after the Battle of Isaszeg and attacked Mačva no later than early 1266. The peace between father and son was short-lived, and the conflict is known to have continued until Béla died in 1270. The marriage between the Serbian king Dragutin and Catherine of Hungary, daughter of Stephen V of Hungary, should also be seen in this context.

Повеља краља Беле IV и 8. априла 1264. г. (?),
Magyar Nemzeti Leveltár, HU-MNL-OL-DL 104886

Повеља краља Стефана V og 15. јуна 1270. г,
Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 712

Повеља краљице Јелисавије од 7. септембра 1271. г,
MV SR, Slovenský národný archív, Rod Esterházi – česká línia, 15624 Fasc. 21, Nr. 19

Повеља краља Стефана V из 1272. г.,
Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 825